

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1076-1084.

Geliş Tarihi-Received: 20.02.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 26.03.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1440345

Mümtaz Turhan'ın Batılılaşma Düşüncesi

Mumtaz Turhan's Idea of Westernization

Oğuzhan GÖKSEL*

Öz

Mümtaz Turhan, Türkiye'nin Batılılaşma davası konusunda aydın merkezci anlayışın dışına çıkarak Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından bu yana bu yönde süregelen çabaları değerlendirmiş, tenkit etmiş ve ülkemizin Batılılaşma çabalarıyla ilgili fikirler öne sürmüş bir sosyal bilimcidir. Turhan, Batılılaşmayı bir medeniyet konusu olarak değerlendirmektedir. Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımını kabul eden yazar, Türkiye'nin Batı medeniyetine ait unsurları benimsemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu noktada neden Batılılaşamadık sorusunun yanıtı Turhan'a göre öncelikle, Batıyı tam anlamı ile kavrayamayışımız, Batının ana unsurlarını almak yerine ikincil unsurları ile yetinmemizdir. Turhan'a göre, insanımızda bilim zihniyeti oluşturmadan, insanımızı teknik ve mesleki kabiliyetlerle donatmadan yalnızca Batılı kanunlar ve nizamlarla, modern şehirlerle, teknolojik aletlerle Batılılaşacağımızı zannetmişiz. Mümtaz Turhan kalkınma konusu üzerinde durmuştur. Ona göre, Batılılaşma insan faktörüne odaklanmayınca eğitim sistemimiz ülke kalkınmasına hizmet etmemiştir. Turhan'a göre her köye öğretmen gönderip genel okuma yazma çabasına girişmek köy kalkınmasına hizmet etmemiştir. Turhan, kitlesele eğitimin kalkınmışlığın bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Memleketin çeşitli yerlerine kültür ve sanayi merkezleri kurulmasını önermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mümtaz Turhan, batılılaşma, kalkınma.

Abstract

Mümtaz Turhan is a social scientist who departing from the intellectual centered understanding of Turkey's Westernization case and evaluated and criticized the ongoing efforts in this direction since the last times of the Ottoman Empire and put forward ideas about the country's Westernization efforts. Turhan evaluates Westernization as a civilization issue. Accepting Gökalp's distinction between culture and civilization, the author states that Turkey should adopt the elements of Western civilization. At this point, the answer to the question of why we could not become Westernized, according to him, is that we could not fully comprehend the West and that we were satisfied with its secondary elements instead of taking the main elements of the West. According to Turhan, we thought that we would become Westernized only with Western laws and regulations, modern cities, and technological devices, without creating a scientific mentality among our people and without equipping our people with technical and professional abilities. Mümtaz Turhan focused on the issue of development. According to him, when Westernization did not focus on the human factor, our education system did not serve the development of the country. According to Turhan, sending teachers to every village and attempting general literacy efforts did not

* Doktora Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e-posta: ogoksel2802@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9175-1269.

serve rural development. Turhan thinks that mass education is a result of development. He suggested establishing cultural and industrial centers in various parts of the country.

Keywords: Mümtaz Turhan, westernization, development.

Giriş

Mümtaz Turhan, 1908 senesinde Erzurum'a bağlı Pasinler'de dünyaya gelmiştir. Erzurum'un Rus işgaline uğraması nedeniyle henüz sekiz yaşındayken ailesi Kayseri'ye göç etmek durumunda kalmış ve öğrenimine Kayseri'de başlamıştır. Lise tahsiline ise yine göç ettikleri Bursa'da başlayan Turhan, lise öğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. Yüksek tahsil için 1928 yılında Almanya'ya gönderilen Mümtaz Turhan, burada deneysel psikoloji alanında ilk doktorasını bitirmiştir. 1944 yılında da yeniden Avrupa'ya (İngiltere) giden Mümtaz Turhan, bu gidişinde dört sene kalarak İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde çalışmıştır ve burada, daha sonra Türkiye'ye kazandıracığı yeni bir bilim dalı olan sosyal psikoloji alanındaki incelemelerini ve ikinci doktorasını tamamlamıştır (Küçük, 1977, s. 59-62).

Turhan'ın 1940'lı yılların sonunda yazdığı *Kültür Değişmeleri* isimli kitabı, Türkiye'de yaşanan modernleşme olgusunu eleştirel bir bakış açısıyla tahlil eden bir eser olarak toplumsal değişmeye dair önemli bir yorum getirmiştir. Turhan, burada Cumhuriyetin ilanıyla beraber süregelen Batılılaşma çabalarının eleştirel bir değerlendirmesini yapmış ve bu konuda takip edilmesi gereken yolu ortaya koymuştur. Mümtaz Turhan, Batılılaşma hareketi çerçevesinde iki asırdan fazladır devam eden değişimi siyasal ve sosyal yönleriyle beraber kültür kavramı temelinde de anlamak, yorumlamak ve bu değişimin toplumsal hayata etkilerini kavramak istemiştir (Sunar, 2014, s. 85). Turhan'a göre, yeni bir kültürel unsurun alınmasında ve toplum geneline yayılmasında etkili olan önemli faktörler; "*Fayda temini, itibar kazanma, yenilik arzusu veya temayülü ve bir de yeni unsurun mevcut kültür şekillerine, sistemine uyması*"dır (Turhan, 1987, s. 59). Turhan, kültür değişmelerini toplumların gelişmesinde önemli bir etken olarak görür ve kültür değişimlerini serbest ve mecburi kültür değişimleri olarak ikiye ayırır. Turhan, bu tasnifi Batılılaşma sürecimizde köyler ve kentler için ayrı ayrı ele almıştır. Ona göre, mecburi kültür değişimleri şehirlerle sınırlı kalmış, köylerde daha ziyade serbest kültür değişimleri meydana gelmiştir. Köylerde ve kentlerde sosyal yapının farklı olması ile yabancı kültürlerin etkilerine açık olup olmama durumu, köy ve kentteki kültür değişmesi ayrımının nedenini oluşturmaktadır (Turhan, 1987, s 208-212).

Mümtaz Turhan, Türk modernleşme serüvenine hâkim olan tepeden inmeci, halka rağmenci veya aydın merkezli denilebilecek anlayışa karşı duruş sergileyen bir Batılılaşma hareketini temsil etmektedir. Bu çalışma Mümtaz Turhan'ın Türkiye'nin Batılılaşma ve kalkınma çabalarına ilişkin görüşlerini içeren bir derleme çalışmasıdır.

Mümtaz Turhan ve Batılılaşma

Osmanlı aydınının üzerinde çokça durduğu Batılılaşma, cumhuriyetin kurucuları için de temel amacı temsil eden bir kavramdır. Batılılaşma hareketleri iki asırlık bir dönemde süregelen fikir ve uygulamaları içerir. İlk olarak savaş meydanlarında üstünlüğü kaybeden Osmanlı Devleti'nin yöneticileri bu durumun nedenlerini tahlil etmiş ve devlet Avrupai tarzda askeri yeniliklere gitmiştir. İkinci Mahmut dönemi ve sonrasındaki Tanzimat dönemi ile beraber Batılılaşma tartışmaları hız kazanmış ve hatta farklı boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemlerde yapılan ıslahatlar yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamış, toplumu ilgilendiren birçok konuda düzenlemelere gidilmiştir. Geçmiş dönemlerden farklı olarak Batı'nın üstünlüğü tamamen kabul edilmiştir. Geri kalmışlığın nedenleri ve Batı'nın neyini alalım sorusu dönemin temel tartışmasını oluşturmuştur. Bu

noktada geri kalmışlığın reçetesi çağdaşlaşmak, Avrupalılaşmak, modernleşmek, muasırlaşmak şeklinde sunulmuştur. Bu anlamıyla modernleşmek, Batılı olmak anlamına gelmiştir. Zira modernleşmenin görüngüsü Batı dünyasıdır. Bu nedenle Batı dünyasının bilim, teknik, fikir ve sosyal alanda gerçekleştirdiği ilerlemeler örnek alınmıştır. Batı'nın yalnızca bilim ve tekniğini almak ya da topyekûn Batı'nın tüm değerlerini, yaşam tarzını, kültürünü -ve hatta dinini- kabul etmek gibi tartışmalar süregelmiştir.

Türkiye'nin Batılılaşmasının nasıl olması gerektiğini ve mevcut Batılılaşma çabalarının başarısız olma nedenlerini inceleyen bilim adamlarından birisi olan Mümtaz Turhan, Batılılaşma kavramının içeriğini tüm yönleri ile ele almıştır. Turhan, Batı medeniyetini onu meydana getiren dört dinamikte inceler. Bunlar; ilim, ilimin ameli hayata uygulanışı olan teknik, insan haklarını güvence altına alan hukuk ve hürriyettir (Turhan, 2022, s. 46). Turhan, Batı medeniyetinin onuncu yüzyıl itibariyle bu dört temel üzerinde yavaş yavaş şekillenerek geliştiği tespitinde bulunmuştur (Özkuş, 2009, s. 43).

Turhan, Batılılaşma anlayışını ve buna yönelik tespitlerini, Osmanlı Devleti padişahı Üçüncü Selim zamanından bu yana gösterilen çabaların, bir türlü toplumu Batılı toplumların yüksek yaşam standartlarına ve ekonomik düzeylerine ulaştıramamasını dikkate alarak oluşturur. Ancak onun Batılılaşma yönündeki tespitlerine değinmeden önce, Osmanlı Devleti'nin niçin duraklama dönemine (1579-1699) girdiğini ve niçin Batı'ya yönelmek lüzumunu hissettiğini gözden geçirmek gerekir. Ona göre bunun birçok nedeni vardır. Ancak en önemlilerini iki noktada toplamamız mümkün olduğunu belirtir. Birinci nedeni "*Osmanlı idarecilerinin kültürüyle Türk halk kültürünün arasında derin bir uçurum peyda olması, bu yüzden kültür ve medeniyete ait faaliyetlerde geniş bir kitleye dayanılmamasıdır.*" İkinci nedeni ise ... *Osmanlı Türklerinin İslâm camiası içinde bu medeniyeti idame ve inkişaf ettirme hususunda yalnız kalmış olmalarında aramak icap ediyor. Araçların sahneden ayrılmasını takiben İranlıların da mezhep ayrılığı dolayısıyla Türklerden uzaklaşmaları sonucunda kendi kabuklarına çekilmiş olmaları zaten hali hazırda pek kuvvetli olmayan İslam kültür birliğini dağıtmıştır. Bu durumda Türkler, İslam medeniyetini geliştirme ve devamını sağlama konusunda yalnız kalmıştır* (Turhan, 2022, s. 40).

Osmanlı Devleti'nin neden durakladığına yönelik tespitlerinden sonra, Batılılaşma çabalarının analizini yapan Turhan, devletin Batılılaşma çabalarını üç safhada inceler:

"1- Cemiyette belli başlı herhangi tahavvül meydana getirmeyen ve mebdai kati olarak tespit olunamayan münferit unsurların ithal edildiği safha ile bunların şuurlu bir şekilde iktibas edildiği safhadan mürekkep serbest değişmeler devri; yani ondokuzuncu asra kadar olan devir.

2- Bir intikal devri olmak üzere Üçüncü Selim zamanı.

3- Şümüllü (kapsamlı) ve cezrî (köklü) kültür değişmelerinin ancak mecburî bir şekilde getirilebileceği kanaatinin belirmeye başladığı devir. Bu kısmı da İkinci Mahmud'la başlatmak suretiyle muhtelif devrelere ayırmak mümkündür:

a) İkinci Mahmud'dan Tanzimat'a kadar, yani Gülhane Hattı Hümayunu'nun ilânına kadar olan zaman,

b) Tanzimattan 1876'ya kadar,

c) 1876'dan 1908 inkılâbına kadar,

d) 1908'den 1923'e kadar,

e) 1923'ten zamanımıza kadar" (Turhan, 1987, s. 136-137).

Turhan, bu tasnifinde Osmanlı Devleti'ndeki Batı'dan ilk bilinçli kültür alımının Lale Devri'nde gerçekleştiğini belirtmektedir. İlk köklü Batılılaşma çabaları ise İkinci

Mahmut döneminde görülür. Üçüncü Selim dönemi ise serbest değişimlerle mecburi değişimler arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir.

Turhan, kültür değişimini ise Malinowski'den aktarımla şu şekilde tanımlamıştır (Turhan, 1987, s. 49):

Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Böylece kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasi yapısında, idari müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskan tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddi alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, içtimai iktisadinin dayandığı istihlak maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri iktifa eder. Terimin en geniş manisiyle kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür; her yerde ve her zaman vukua gelmektedir.

Mümtaz Turhan, kültür değişmelerini serbest ve mecburi kültür değişimleri olarak iki şekilde ele alır. Serbest kültür değişmesinden, *bir ictimai grup veya cemiyetin, yabancı bir kültüre sahip grup veya cemiyetle temasa geldiği zaman hiçbir dahili veya harici tazyik altında bulunmaksızın münferit unsurlar yahut o kültürün muayyen bir kısmını alıp benimsemesi neticesinde bünyesinde husule gelen tahavvüller kastolunmaktadır.* Mecburi veya empoze kültür değişmesi ise, *ayrı kültürlerle sahip iki ictimai grup veya cemiyetten biri kendi kültürünü veya muayyen bazı unsurlarını kabul etmesi için diğerini tazyik eder veya idari bir nüfuz ve iktidara sahip bir zümre yabancı bir kültürü veya bunun muayyen bazı unsurlarını ekseriyetin arzusu hilafına kendi cemiyetine zorla kabul ettirmeye çalışırsa neticede meydana gelen değişmelere denir* (Turhan, 1987, s. 51-52).

Turhan için İkinci Mahmut dönemi, Batılılaşma tarihimizde yeni ayrı bir devrin başlangıcı olması itibariyle kültür değişmeleri konusunda da önemli bir yer işgal etmektedir. İkinci Mahmut dönemi uzun yıllar sürecek olan zorunlu veya güdümlü denilecek değişmelerin başlangıcını teşkil eder (Turhan, 1987, s. 160-161). Mecburi kültür değişim dönemlerinden bir diğeri olan Tanzimat dönemi, kültür değişimi konusunda önemli gelişmeleri barındırır. Bu dönemde Batılılaşma adına eğitim alanındaki gelişmeler göze çarpmaktadır. Tanzimat dönemi, yenilik hareketlerinin genişlemek üzere olduğunun habercisidir. Bu devirde yenileşme hareketleri eskiden olduğu gibi yıkıcı değil yapıcı olmuştur (Turhan, 1987, s. 180). İkinci Abdülhamit'in İstibdat dönemi Turhan'a göre kültür değişmeleri bakımından en az tetkik edilen dönem olmuştur. Bu devirde Batılılaşma fikri devletin amacı olmaktan çıkmış, topluma intikal etmiştir. Bu açıdan mecburi kültür değişimleri bu devirde bir bakıma serbest hale gelmiş denilebilir (Turhan, 1987, s. 188-189). İkinci Meşrutiyet Dönemi ise kısa süreli olmasına rağmen fikri ve manevi gelişim noktasında o güne kadar şahit olunmamış zenginliği içinde barındırır. Turhan'a göre Meşrutiyet Dönemi, uzun süren Batılılaşma çabalarının sonucunda gerçek ihtiyaçların doğurduğu yerli fikir akımlarının ortaya çıkması ve mevcut sosyal temayüllerin birer fikir akımı haline geldiği dönemdir. Ayrıca, bu dönemin önemi iki yüz senelik bir Batılılaşma çabası sonucunda, Batı'dan alınması gerekenlerin ilim ve teknik konularda olduğunun, ülkemizde ilmi zihniyet ile özgür düşünceyi oluşturmadan medeni ve bağımsız bir millet olmanın, önemsiz bulunduğu anlaşılması olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber bu fikirlerin gerçekte ne bu devrin ne de geleceğin kültür değişmeleri üzerinde büyük bir etkisi yoktur. Son olarak Turhan, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yenileşme hareketlerine karşı duran dini taassubun karşıtı olarak görülen Avrupa hayranı, bir tür yeni Batılılaşma mutaassıplarının ortaya çıktığını belirtir. Gerçek bir Batılılaşmaya çok büyük bir engel teşkil eden bu zümrenin kültür değişmesine etkisi fazla olmuştur (Turhan, 1987, s. 205-206).

Turhan, *Garplılaştırmanın Neresindeyiz* isimli kitabında neden Batılılaşamadık sorusuna "...garp medeniyetini iyi anlamadığımız ve onun hakiki kıymetlerini esas unsurlarını alıp kendimize mal edeceğimiz yerde, onun yerine tali ehemmiyetsiz unsurlarla iktifa ettiğimiz için..." yanıtını vermektedir. Bu görüş neden bu yanlış yolda ısrarla devam ettiğimiz noktasında yeterli cevap vermemektedir. Bu durumun bir çok sebebi mevcuttur. Fakat asıl sebebi, bizim insan unsurunun haricinde bir Batılılaşmanın mümkün olabileceği sanısında olmamızda aranmalıdır. *Hakikatte, biz, insanımızın umumi mesleki, teknik bilgisini arttırmadan, ona yeni maharetleri kazandırmadan, istidatlarını inkişaf ettirmeden ve dünya görüşünü, zihniyetini ilmi esaslara göre değiştirmeden, yani ona ilim zihniyetini aşlamadan sadece fabrikalar, geniş caddeler açmak, parklar, barajlar, limanlar yaptırmak, lüks otomobiller, kombine ziraat aletleri, radyolar, buzdolapları vs. almak ve batılı kanunlar, nizamlar vazetmek suretiyle garplılaştıracığımızı zannetmişiz* (Turhan, 2022, s. 66).

Mümtaz Turhan, medeni bir toplumun ancak bilim zihniyeti ve bilimle yetişmiş mütehassıs insanlarla kurulabileceğine inanmaktadır. Turhan, bunu içermeyen Batılılaşmanın bağımsız yaşamaya engel olacağını belirtmektedir. Bilimi, bilim zihniyetini ve özgür düşüncüyü hâkim kılmadan yenileşmenin başarıya ulaşamayacağını söylemektedir. Aksi durumda her şey sözde kalır, şekilden ibaret olur (Turhan, 2022, s. 66). Batılılaşmadan kasıt eskisinden başka görünmek, başka şekilde yaşamak ise Tanzimat'tan bu yana büyük değişimler yaşadığımız aşikârdır. Düşünme tarzımızdan değerlerimize, siyasi hayatımızdan maarifimize birçok sosyal alanda bünyemiz tamamen değişmiştir. Tüm bu değişimlerin Batılılaşma amacıyla meydana gelmiş olsa da her zaman doğru oldukları ve iyiye hizmet ettikleri söylenemez. Çoğu alandaki değişimler kötü sonuçlar doğurmuştur. Hiçbir alanda kötü unsurlar terk edilip iyi unsurlar korunamamıştır. Sadece bize ait oldukları için bazı iyi şeyler bırakılmış, yerine kötülükleri alınmış; birçok "iyi" sadece bize ait oldukları için korunmamıştır. Bizi büyük bir millet yapan üstün değerlerimiz çoğu zaman tahrip edilmiştir. Gerçek Batılılaşmanın bize ait değerleri koruyup geliştirmek olduğu kavranamamıştır. Batılılaşma Batı'nın teknik ve ilim faaliyetlerine seyirci kalıp yalnızca medeniyet unsurlarını almak değildir. Turhan'a göre gerçek Batılılaşma Garp medeniyetinin esas değerlerinin alınmasını bu sahada milletler arası bir seviyeye ulaşıp onlar gibi yaratıcı olmayı işaret eder (Turhan, 2022, s. 57-58).

Turhan, eğitim konusunu ele aldığı *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri* isimli çalışmasında, bir millette eğitim sisteminin ana hatlarını çizecek toplumsal faktörlerden birinin, o milletin, başka bir medeniyetin ya da kültürün baskısıyla, sosyal yapısının ve kültürünün hızlı ve köklü bir biçimde değişmesi olduğunu vurgulamaktadır. Sistemlerin, değerlerin ve ölçülerin değiştiği bu devirlerde yeni istek ve ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır. Bu istek ve ihtiyaçların bir kısmı temel ihtiyaçlar olsa da geneli yapmacık, geçici, o anki moda uygun olarak değerlendirilmelidir. Eğitim sistemi de bu gibi durumlarda gelişigüzel, geçici birtakım ihtiyaçlara göre dizayn edilebilmektedir. Bu durumun sonucunda toplumun temel ihtiyaçları göz önünde tutulmadan taklit edilen medeniyetin esas amaç ve işlevlerinin dışında şekilsel özellikleri transfer edilmektedir. (Serçe, 2019, s. 166-167, Turhan, 1964'ten).

Batılılaşma insan faktörünü dışarıda tutarak ele alınca eğitim sistemimize de yeterli önem verilmemiştir. Bunun neticesinde eğitim sistemimiz ülke kalkınmasına hizmet etme görevini yerine getirememiştir (Turhan, 2022, s. 98). *Garplılaştırmanın Neresindeyiz* isimli kitabının *Garplılaştırma Hareketi ve Maarifimiz* bölümünde Turhan, üniversite ve milli eğitim sistemimiz ile ilgili önerilerde bulunur, üniversiteler ve kalkınma arasındaki ilişkiyi tespit eder (Turhan, 2022, s. 91-112). Mümtaz Turhan'ın üzerine eğildiği en önemli problem Türkiye'nin kalkınması konusudur. Kalkınma konusu geri kalmış ve örgütsüz bir köylü toplumun kapalı yapısının aşılmasıyla olabilecek bir iştir. Köyün geri

kalmış ve içine dönük yapısı, ilkel üretim biçimi ve fakirliği bir an önce çözüme kavuşturulması gereken bir durumdur. Bunun iki boyutu bulunur. Birincisi, köyün üretim şeklini ve teknolojilerini değiştirecek yeni bir örgütlenmeye gidilmesi; ikincisi ise, kentin yeni bir yapıya kavuşturulmasıdır. Batıcı ideoloji için mesele basit bir okuma-yazma problemi değildir. Köylerimize “aydınlanmayı” yanında götürecek öğretmenleri gönderdiğimizde ve onları ilkokul düzeyinde veya bir miktar daha ileri bir seviyede bilgilendirdiğimizde sorun ortadan kalkacaktır. Bunun için ilköğretimin yaygınlaştırılması ve öğretmenlerin yetiştirilmesi yeterli olacaktır. “Köye giden Batıcılar” durumundaki öğretmenler Batı uygarlığını ve felsefesini Anadolu’nun köylerine taşıdıkları zaman köyler kalkınacaktır. Yani bu bakımdan Homeros Destanı’nın Türk köylüsü tarafından bilinip okunması, aydınlanma filozoflarının kırık dökük bazı cümlelerinin öğretmenlerce köy kahvelerinde dile getirilmesi ülkemizi aydınlatmaya yetecektir. Turhan, bu düşünceyi kenara iterek, köy kalkınmasına daha gerçekçi yaklaşır. Anadolu’nun bütün köylerine köylerin sosyal ihtiyaçlarını giderebilecek sağlık, eğitim, üretim aracı gibi hizmetleri götürmek yoksul bir ülke için zor bir görevdir. Onun yerine bu hizmetlerin belli noktalara taşınması ve bunlardan en fazla faydanın sağlanabileceği bir örgütlenme gereklidir. Turhan’a göre her köy ve kasabaya yaygın eğitim kurmak doğru değildir. Önemli olan insan yetiştirme sisteminin niteliğinin artırılmasıdır. Turhan, kitlesel eğitimin kalkınmışlığın bir sonucu olduğunu düşünmektedir (Bilgin, 2009, s. 194-195). Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri* kitabında döneminin önemli bir tartışma konusu olan ilkokul seferberliğinin ülkemizin eğitimde yaşadığı sorunları çözemeyeceğini iddia etmektedir. İlköğretim seferberliği konusunda ülkenin gerçek sorununun okuma-yazma bilenlerinin sayısı ile ilgili olmadığını, asıl eksikliğin aydın sayısının yetersizliği olduğunu söylemektedir (Serçe, 2019, s. 167, Turhan, 1964’ten).

Medeniyetin bilime ve bilimin uygulanmasına bağlı olduğunu ifade eden Mümtaz Turhan, gerçek bilimi getirip yerleştirmedikçe, bilim zihniyetiyle yetişmiş unsurlardan uzak kaldıkça Batılılaşmanın ve yüksek hayat seviyesinin gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle bu yolda bilim müesseselerine ve ihtiyacımız olan insanlara kavuşmamız gerekir. Bu amaçla Turhan iki öneri sıralar: Birincisi Avrupa’ya çok miktarda, iyi seçilmiş öğrenciler gönderilmelidir. İkinci olarak da araştırma enstitüleri açılmalıdır. Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi konusu esasen Üçüncü Selim zamanında başlamış, İkinci Mahmut döneminde hızlanmış, Tanzimat Dönemi’nde de devam etmiştir. Lakin bu çabalar başarı sağlayamamıştır (Turhan, 2022, s. 101-102). Turhan bu başarısızlığın altındaki sebepleri şu şekilde tahlil etmektedir (Turhan, 2022, s. 102-103):

1. Batı’nın ne olduğunu, Batı’ya giden öğrencilerden ne beklediğimizi bilmeyişimiz, bu girişimin amaçlarını belirlememize engel olmuştur. Avrupa’ya öğrenci gönderimi plansız ve amaçsızdır.
2. Öğrencilerin Avrupa’da gördükleri eğitim düzensiz ve kontrolsüzdür. Öğrenciler Avrupa’daki eğitim tedrisatını takip edecek şekilde yetiştirilmiş veya ona uygun olarak seçilmiş değillerdir.
3. Çoğu öğrenci tahsilini başarıya ulaştıramamış, hele ki ihtisas yapana hiç rastlanılmamıştır. Yarım da olsa yetişmiş olanlara da ehemmiyet verilmemiştir. Döndüklerinde kendilerini olgunlaştıracak şartlara kavuşamamışlar, çoğu alanları dışında çalışmaya zorlanmıştır.
4. Yukarıdaki sebepler ve yanlışlar neticesinde ülkesine dönen öğrenciler bir fikir hareketi yaratamamış, devamlı bir ilmi faaliyette bulunamamıştır.

Turhan, konuyla ilgili geçmiş hataları bu şekilde sıralamış ve özellikle ülkeye dönen öğrencilerin ilmi çalışmalarını sürdürebilecekleri araştırma enstitülerinin kurulmasının önemini yukarıdaki gerekçelerle açıklamıştır.

Mümtaz Turhan, köylerin kalkınması ile ilgili de köylerin bilimin ışığında, bilim adamlarının rehberliğinde olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ziraat sahasındaki eksik tedbirler ve başarılması hayal olan ilköğrenim gibi romantik girişimler köy kalkınmasına hizmet etmeyecektir. Turhan, iyi yetişmiş ilim ve teknik insanların verimli çalışmaları, başka milletlerin bu noktadaki çalışma ve tecrübelerinin de istifade edilmesiyle memleketimizin çeşitli yerlerinde kültür ve sanayi merkezleri kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Kırk köylük bir sahayı içine alacak bu kültür ve sanayi merkezleri, köylünün gelişimi için gerekli her türden medeniyet ve kültür eserleriyle köylüyü temas ettirecek, bu unsurları zamanla benimseyip kendine mal edecek bir şekilde köylüyü yetiştirecektir. Bu merkezlerde okul, kütüphane, tiyatro sinema ve bir de hastane yer alacaktır. Bunlarla beraber merkezler, tamir atölyesi, dökümhane ve sanayi kolu içerecektir. Turhan için bu merkezlerin bir amacı köylünün kalkınması iken diğer amacı da sanayileşmenin neticesinde gerçekleşebilecek sosyal değişimleri ve sarsıntıları frenlemek, kontrol altında tutmaktır. Turhan, ayrıca hem kültür ve sanayi merkezlerinin gelişimi hem de köylülerin manevi kalkınması amacıyla ilahiyat liselerinin açılmasını önermektedir. Bu girişimle hem öğretmen-hoca ikiliği ortadan kalkacak hem de asırlardır devam eden köylünün aydınlara olan güvensizlik ve hatta düşmanlığı bertaraf edilecektir (Turhan, 2022, s. 118-123).

Turhan'a göre toplumumuzdaki kültür değişmesi, kültürel bir hoşnutsuzluk durumunun oluşması ve başka bir kültürle tanışılması neticesinde karşılaşılan kültürün aktarılmasıyla meydana gelmiştir. Ancak kültürün devlet tarafından aktarılması sonucu toplum ile kültür uyum gösterememiş ve nihayetinde toplumsal bir düzensizlik belirmiştir (Kıvrak, 2018, s. 44). Mümtaz Turhan, Batıcılığın resmî bir ideoloji hâline gelmesinin yarattığı sorunları analiz etmiştir. Buna göre, devlet eliyle Batıcılık, toplumun kendi kültürel değerlerine zarar vermesi, kendi kültürel kimliğinden travmalar meydana getirmesi ve en nihayetinde toplumsal değişimi yönetemeyen elitler yetiştirmesi gibi çok ciddi bir soruna yol açmıştır (Bilgin, 2009, s. 195). Mümtaz Turhan, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma* isimli kitabında ciddi bir aydın eleştirisi yapmaktadır. Ona göre; kalkınma, ilerleme vasıtaları ve kurtuluş çareleri iyi seçilmiş olmasına rağmen, münevverlerin sosyal idraklerinin eksikliği, yanlış tavırları ve yanlış tefsirleri neticesinde beklenen sonuç elde edilememiştir. Gereksiz yere halkla ihtilaf yaşanmış, haksız bir şekilde halka baskı yapılmıştır. Bu durumda halkın kurtarıcı iş birliğinden mahrum kalınmıştır (Turhan, 1965, s. 58).

Mümtaz Turhan, kültür ve medeniyet kavramlarını birbirinden ayrı ele alarak, Ziya Gökalp'in bu noktadaki görüşlerini paylaşmaktadır. Ona göre de kültür millidir, medeniyet ise milletler arasındır. Hars -kültür- bir toplumun dini, ahlaki, hukuki, bedii, lisani hayatlarının bir toplamıdır. Medeniyet ise, birçok toplumun sosyal hayatlarının ortak toplamıdır. Örneğin, Avrupalı devletlerin ortak bir medeniyeti vardır. Bu medeniyete dâhil ise birbirinden farklı Alman, İngiliz, Fransız harsları mevcuttur. Turhan, bu görüşün tersini iddia eden görüşleri ise dogmatik olarak nitelendirmektedir. Bu dogmatik görüş kültür ve medeniyeti bir olarak değerlendirir ve ikisi arasındaki ayrımın suni olduğunu iddia eder (Turhan, 1987, s. 38-39).

Mümtaz Turhan, milli kültür konusuna önem vermektedir. Milletın ayakta durması ve istiklalini koruyabilmesi için milli kültüre sahip olması gerekmektedir. Gerek milli kültüre dayalı bir şekilde devlet kurulsun, gerekse milli bir devlet kurulduktan sonra milli kültür inşa edilsin milli kültür önemlidir ve milletin varlığı açısından milli bir

kültüre sahip olması bağımsız devlet kurmasından evladır (Turhan, 1965, s. 8). Turhan'a göre, millet olma ve milli kültüre sahip olma konusu ilmi bir şekilde ele alındığı zaman Atatürk İnkıplarının amacının olduğu anlaşılır. Esasen Atatürk İnkıplarının temel amacı bir millet olma haline erişebilme ve milli kültüre sahip olmaktır. Turhan, bu noktada Atatürk'ün milliyetçiliğin millet olma haline erişebilme ve milli kültüre ulaşma konusundaki rolünü anladığını, bu amaçla Atatürk'ün milliyetçiliği ilkeleri arasına aldığını ifade etmektedir. Milliyetçilik ilkesi, Atatürk ilkelerinden çıkarılacak olursa bu sistem, "orta direği alınmış çadır gibi" aniden çöker. Zira milli kültüre erişemeyen, millet olamayan bir toplumda diğer ilkelerin gerçekleşme şansı yoktur. Bugün Batı'nın özenilen tüm kültür ve medeniyet unsurları millet bünyesine erişmiş modern cemiyetlerin ürünleridir. Özetle, ülkemizin temel amacı millet olma ve milli bir kültüre erişme gayesidir. Bu da milliyetçilik vasıtasıyla gerçekleşecektir (Turhan, 1965, s. 15-18).

Sonuç

Mümtaz Turhan diğer birçok sosyal bilimci gibi toplumsal sorunlara ilgi duymuş, kültürel değişim, Batılılaşma, kalkınma gibi birçok konuda eserler kaleme almıştır. Turhan, Türkiye'nin kalkınma ve Batılılaşma çabalarının tahlilini yapmış ve Türkiye'nin Batılılaşma serüvenine ilişkin önerilerde bulunmuştur. Turhan için neden Batılılaşamadık sorusunun cevabı ilk olarak ilim zihniyetine erişememiş olmamızdır. Özakpınar'a göre (1977, s. 23), Mümtaz Turhan, Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Zira iki yüzyılı aşkın süredir Batılılaşmaya çalışan ülkemizde Batı'nın ne olduğunu anlamadan Batılılaşamayacağımızı gösteren kendisi olmuştur. Bununla beraber Batılı olmanın esas vasıflarını teşhis etmiştir. Bu noktada Batı medeniyetinin temel unsurlarını değil de ikincil şekli unsurlarını bünyemize dâhil ederek Batılılaşacağımızı zannetmemiz, Turhan'a göre hatadır. Ona göre yapılan bir diğer hata kitlesel eğitimle Batılı olacağımızı sanmamız olmuştur. Turhan, kalkınma ve Batılılaşma noktasında aydın merkezci olmamış, özellikle köy eğitimine dair tepeden inme, halk için halka rağmen şeklinde formüle edilebilecek anlayışın dışında kalmış, bu anlayışı eleştirmiştir. Yönetici aydın tabakanın halk ile iletişim kurmadığı, aydınların halkın yaşamına yabancı olduğu eleştirileri Mümtaz Turhan'ın eserlerinde büyük yer tutar. Bu noktada geri kalma nedeni olarak değerlendirdiği Osmanlı Devleti zamanındaki yönetici ve halk tabakası arasındaki uçurumun Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini düşünmektedir.

Turhan, milli kültüre ulaşma ve millet olma davasında milliyetçiliğin önemine işaret eder. Onun için Atatürk ilkeleri içinde milliyetçilik önemli bir konum işgal eder. Milli kültüre ulaşmak onun için temel hedeflerden birisidir.

Kaynakça

- Bilgin, V. (2009). Mümtaz Turhan'da Değişim Fikri: Batılılaşma ve Yerlilik. *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- Kıvrak, E. (2018). Bir Modernleşme Reçetesi: Mümtaz Turhan'da Bilim Zihniyeti Kavramı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 41-48.
- Küçük, H. (1977). *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan*. İstanbul: Türdav.
- Özakpınar, Y. (1970). İlk Garplı Türk: Mümtaz Turhan. *İstanbul Üniversitesi Tercübi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 8, 23-24.

- Özkuş, M. (2009). Mümtaz Turhan'da Batılılaşma Anlayışı. *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- Serçe, U. (2019). *Türkiye'de Muhafazakâr Modernleşme Anlayışı ve Mümtaz Turhan*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Sunar, L. (2014). Türkiye'de Sosyal Bilimlerde Toplumsal Değişim. *Sosyoloji Dergisi*, 3(29), 83-125.
- Turhan, M. (1965). *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*. İstanbul: Şehir Matbaası.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Turhan, M. (2022). *Garplılaştırmanın Neresindeyiz*. Ankara: Atınordu Yayınları.